

Проблеми конкурентоспроможного розвитку підприємництва в Україні за сучасних умов

Причепя І. В., к.е.н., доцент

Мещерякова Т. К., ст. викладач

Вінницький національний технічний університет

Світовий досвід і практика господарювання вказують на важливість підприємництва в структурі конкурентоспроможності економіки будь-якої країни. Успішний розвиток підприємницької діяльності є потужним ресурсом для ефективної розбудови та модернізації національного господарства, що стимулює зростання економіки та соціальної сфери, є підґрунтям для формування ефективного конкурентного середовища в країні. Підприємництво є джерелом стійкого економічного зростання, стабільності суспільства та забезпечення зайнятості в країні, що безпосередньо впливає на підвищення рівня та якості життя населення.

Особливістю сучасного етапу розвитку світового господарства є зростання взаємозалежності економік різних країн та інтенсифікації господарських зв'язків між ними, стрімкий розвиток інтеграційних процесів, зростання ринку знань та інтенсивний перехід розвинутих країн до економіки інноваційного типу, що вимагає врахування впливу зовнішніх чинників та відповідних тенденцій при формуванні національного потенціалу конкурентоспроможного розвитку.

Дослідженню проблем становлення та розвитку підприємницької діяльності в Україні присвячені праці таких науковців, як З. С. Варналій, Т. Г. Васильців, В. М. Геєць, І. В. Гой, О. М. Кашуба, Т. П. Смелянська та ін. Незважаючи на увагу теоретиків і практиків до питань формування та розвитку підприємницького сектору в Україні, дослідження проблем становлення та зростання підприємництва є актуальними і сьогодні, оскільки національна

економічна система знаходиться в стані глибокої трансформації під безпосереднім впливом складних глобалізаційних змін та інтеграційних викликів. В свою чергу, стабілізація та зростання економіки неможливі без розвитку бізнесу, що потребує розробки та застосування ефективних механізмів підприємництва в країні. Це вимагає постійної ідентифікації вимог і тенденцій глобального бізнес-середовища та відповідної реакції з боку підприємницьких та державних структур.

Становлення та розвиток бізнесу відбувається в контексті конкретних суспільно-економічних умов та під впливом складної системи внутрішніх і зовнішніх чинників, які, з одного боку, стимулюють процеси розвитку, а з іншого, – стримують їх. Значний вплив на процеси становлення та зростання підприємницького сектору в Україні мають саме зовнішні фактори.

Загальна проблема української економіки, що пов'язана із зовнішнім сектором, – диспропорційний нераціональний розподіл ресурсів, спрямований на короткострокове одержання доходу, як наслідок – неефективна міжнародна спеціалізація, що сформувала небезпечну залежність національної економіки від кон'юнктури світових товарних та фінансових ринків і обумовила високу вразливість для макроекономічної стабільності¹.

Посилення конкурентної боротьби на внутрішніх і зовнішніх ринках, виникненням нових її форм і методів, значна диференціація попиту споживачів вимагають пошуку пріоритетних напрямків здобуття конкурентних переваг вітчизняними підприємствами в контексті інтенсифікації глобалізаційно-інтеграційних процесів та сучасних кризових перетворень в національній економіці.

Загострення політичної та посилення економічної нестабільності негативно позначились на основних макроекономічних показниках країни. За даними Державної служби статистики України в 2015 році відбулось зниження основних макроекономічних показників порівняно з попереднім роком: ВВП зменшився на 9,9%; експорт товарів і послуг – на 27,2%; імпорт товарів і

¹ Новий курс : реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг.ред. В.М.Гейця (та ін.). - К. : НВЦ НБУВ, 2010. –С. 83.

послуг – на 29,9%; обсяг промислової продукції – на 13,4%; реальний наявний дохід населення – на 22,2%, капітальні інвестиції – на 1,7%, реальна заробітна плата – на 20,2%². Така негативна динаміка основних макроекономічних показників свідчить про глибоку економічну кризу в Україні, що вимагає ефективної трансформації національної економічної системи з урахуванням основних тенденцій розвитку світового економічного простору.

Деякі позитивні зрушення в національній економічній системі можна спостерігати за підсумками першого півріччя 2016 року: ВВП у II кварталі 2016 р. (з урахуванням сезонного фактора) порівняно з попереднім кварталом збільшився на 0,6%, а порівняно з II кварталом 2015 р. – на 1,4%; обсяг промислової продукції за підсумками півріччя зріс на 2%, капітальні інвестиції – на 9,6% порівняно з відповідним періодом попереднього року. Однак негативні тенденції прослідковуються в показниках експорту та імпорту товарів і послуг (зниження показників експорту на 9,29% та імпорту – на 5,89% за підсумками I півріччя 2016 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року), значно зросли ціни виробників промислової продукції (на 22,1% за даними вересня 2016 р. порівняно з груднем 2015 р.), а також – споживчі ціни (зростання на 6,4% за даними вересня 2016 р. порівняно з груднем 2015 р.)³.

Незважаючи на певні позитивні тенденції, що вказують на ознаки стабілізаційних процесів у вітчизняній економіці, національна економічна система перебуває в стані глибокої рецесії і соціально-економічна ситуація в країні все ще залишається складною та неоднозначною. Значний вплив на хід економічних процесів, особливо за умов нестабільної ситуації, та ключову роль у створенні передумов для соціально-економічного відновлення національної економіки має розвиток підприємницького сектору в країні, особливо в частині малого та середнього бізнесу.

В розвинутих європейських країнах, зокрема, країнах-членах Організації економічного співробітництва і розвитку, малі та середні підприємства

² Соціально-економічний розвиток України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/so_ek_r_u/soekru_u/arh_soekru_16.htm.

³ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

становлять понад 99% усіх підприємств та забезпечують робочими місцями майже 65 млн громадян, або близько 70% зайнятого населення ЄС, їх внесок у додану вартість за витратами виробництва досягає 60%⁴.

Незважаючи на кризові перетворення в національній економіці, в 2015 році збереглась позитивна динаміка щодо загальної кількості господарюючих суб'єктів в країні. В 2015 році в Україні функціонувало 1974318 суб'єктів господарювання (21% – підприємства, решта – фізичні особи-підприємці), що на 2,2% перевищує кількісні показники 2014 року. Питома вага малих і середніх підприємств в загальній кількості підприємств в Україні в 2015 році склала 99,98%; частка малих підприємств, включаючи фізичних осіб-підприємців, – 99,21%; середніх – 0,77%; великих – 0,02%. В цілому в сфері малого та середнього підприємництва з урахуванням фізичних осіб-підприємців в 2015 році було зайнято близько 6,5 млн осіб, або майже 39% зайнятого населення працездатного віку. Разом з тим, за видами економічної діяльності більше половини суб'єктів малого і середнього підприємництва працюють у сфері оптової та роздрібної торгівлі, а виробнича сфера залишається нерозвиненою⁵.

Варто зауважити, що зростання загальної кількості господарюючих суб'єктів в країні відбулось, насамперед, за рахунок зростання кількості фізичних осіб-підприємців (у 2015 році зростання склало 2,5% порівняно з попереднім роком). Натомість, динаміка кількості великих та середніх підприємств з 2012 року є негативною. В 2015 році зниження показника досягнуло майже 15% та 4,4% порівняно з 2014 роком для великих і середніх підприємств відповідно.

Тенденція до зростання частки малого бізнесу в структурі підприємницького сектору України протягом останніх років має важливе значення для національного господарства, оскільки мале підприємництво є базовою ланкою ринкової економіки, що при вмілому використанні може стати

⁴ Концепція державної економічної програми розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : lis.gov.ua/.../article/.../Proekt_Konceptii_do_2020_roku.doc.

⁵ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

дієвим інструментом перебудови та розвитку економіки в цілому. Увага та підтримка малого бізнесу державою може стати ефективним механізмом розвитку середнього підприємницького сектору, який показує негативну динаміку кількості господарюючих суб'єктів, починаючи з 2012 року (рис. 1).

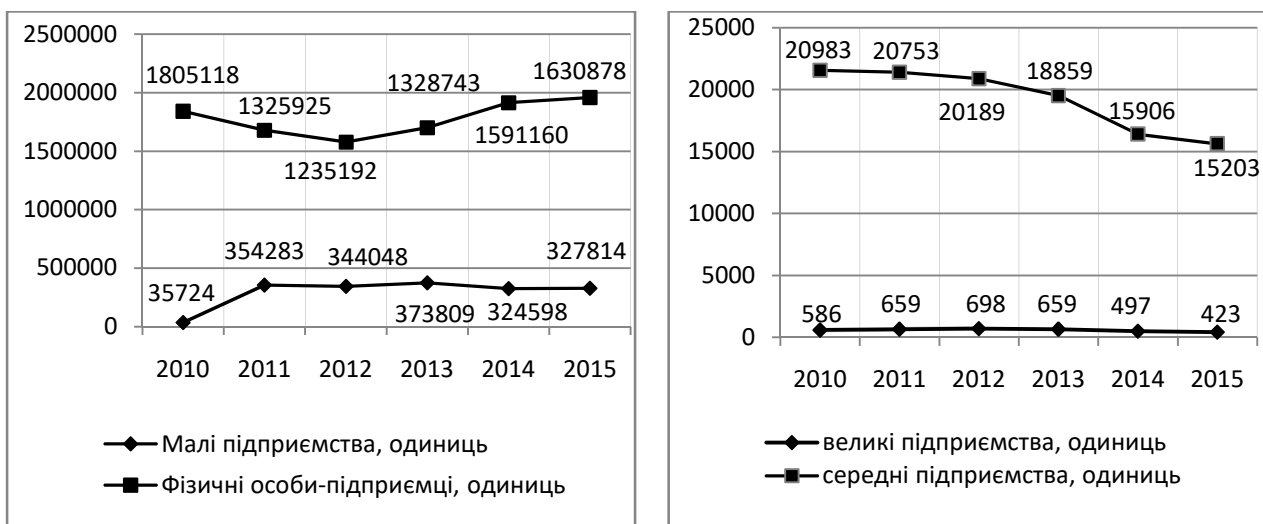

Рис. 1. Динаміка кількості суб'єктів підприємницької діяльності в Україні (2010–2015 рр.)⁶

Важливим завданням державної політики в напрямку стимулювання розвитку бізнесу в Україні має стати спрощення процедур започаткування та поліпшення умов ведення бізнесу, формування сприятливих та відносно прогнозованих умов для успішного розвитку національного підприємництва в перспективі.

Світовим банком опубліковано глобальне дослідження Doing Business-2017 та супроводжуючий його рейтинг щодо створених у країнах світу умов для ведення бізнесу. Рейтинг охоплює 190 країн і умови для ведення бізнесу протягом II півріччя 2015–I півріччя 2016 років. Враховуючи ретроспективне застосування дещо зміненої цього річної методики дослідження, наша країна за рік покращила свою позицію в рейтингу легкості ведення бізнесу лише на 1 позицію, піднявшись з 81 місяця на 80 місце. Позитивні зрушення експертами

⁶ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

відзначено лише в 2 з 10 основних компонентів дослідження – «Захист прав міноритарних інвесторів» та «Забезпечення виконання контрактів». Всі інші зміни фактично відбулися за рахунок зміни методології та динаміки інших країн. За рівнем сприятливості умов для ведення бізнесу Україна зайняла місце між Сан-Марино (79) та Боснією і Герцеговиною (81).

Світовий банк розраховує цей індекс з 2003 року за такими критеріями, як легкість відкриття нового бізнесу, отримання дозволу на будівництво, реєстрація власності, отримання позики, захист прав інвесторів, сплата податків, законодавчий захист контрактів тощо. В першу десятку країн із найбільш сприятливими умовами для ведення бізнесу увійшли: Нова Зеландія, Сінгапур, Данія, Гонконг, Південна Корея, Норвегія, Великобританія, США, Швеція та Македонія. Країнами, які продемонстрували найкращі результати роботи по покращенню регуляторного клімату визнані Бруней, Казахстан, Кенія, Білорусь, Індонезія, Сербія, Грузія, Пакистан, ОАЕ та Бахрейн⁷.

Україна продовжує втрачати позиції у глобальному рейтингу країн світу за показником економічної конкурентоспроможності. Так, за опублікованим Всесвітнім економічним форумом Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016–2017, Україна посіла 85-е місце серед 138 країн світу, втративши за рік шість позицій (у попередньому рейтингу займала 79-у позицію). Негативними факторами для ведення бізнесу згідно із дослідженнями глобальної конкурентоспроможності у нашій країні визначено (в порядку зменшення): корупцію, політичну нестабільність, інфляцію, неефективну державну бюрократію, ускладнений доступ до фінансів, часту зміну урядів, високі податкові ставки, складність податкового законодавства, регулювання валютного ринку, невідповідну якість інфраструктури, обмежувальне регулювання ринку праці, недостатню здатність до інновацій, злочинність та

⁷ Doing business-2017. Україна в рейтингу світового банку легкості ведення бізнесу. Економічний дискусійний клуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analytika/doing-business-2017-ukrayina-v-reytyngu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu>.

крадіжки, погану етику робочої сили, низьку якість охорони здоров'я та недостатню освіченість працівників⁸.

Незважаючи на складність фінансово-економічної ситуації в країні, опитування керівників українських підприємств, проведене Національним банком України в III-му кварталі 2016 року, показало, що вітчизняний бізнес позитивно оцінює перспективи економічного зростання на наступний рік, очікуючи підвищення економічної активності вітчизняного підприємницького сектору. Основними негативними чинниками розвитку підприємств за результатами опитування є нестабільна політична ситуація в країні та занадто високі ціни на енергоносії⁹.

Посилення кризових явищ у національній економіці може призвести до погіршення перспектив розвитку бізнесу в Україні. Непослідовність та недосконалість державної регуляторної політики негативно позначаються на процесах становлення та розвитку вітчизняного підприємницького сектора. Непередбачуваність та недосконалість нормативно-правової бази, складність вітчизняної системи оподаткування, неврегульованість соціально-трудова відносин суттєво ускладнюють адаптацію бізнесу до сучасних соціально-економічних умов господарювання. Важливим завданням держави має стати створення сприятливих умов для функціонування та розвитку підприємництва в країні без бюрократичних бар'єрів з адекватною податково-правовою базою. Основним напрямком поступового відновлення та розвитку національної економіки має стати стимулювання та формування інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу, який складає основу економік більшості розвинутих країн світу.

Важливим напрямком підтримки має стати стимулювання розвитку інноваційного підприємництва в країні. Як показує світовий досвід, подолання глибокої кризи та подальше зростання неможливі без інноваційно-

⁸ Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-1>.

⁹ Ділові очікування підприємств України. III квартал 2016 року. НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=37944604>.

інвестиційного розвитку країни. Відновлення економічного зростання в Україні вимагає побудови нової моделі економічного розвитку, заснованої на інноваціях при їх інвестиційному забезпеченні. Цей напрямок зростання сьогодні виступає основним фактором здійснення перебудови економіки і є важливою складовою соціально-економічного розвитку будь-якої держави. Інноваційно-інвестиційна модель економічного зростання показала себе як пріоритетний шлях розвитку провідних країн світу, спрямований на якісне покращення господарювання підприємств і життя громадян¹⁰.

Інновації відіграють визначальну роль в ефективному розвитку підприємницького сектору економічної системи будь-якої країни світу. Стрімко зростає наукоємність ВВП, збільшується кількість зайнятих у науково-технічній сфері, нарощуються кошти на її фінансове та ресурсне забезпечення. Світовий ринок наукоємної продукції зростає в 2–2,5 рази швидше порівняно з темпами росту світової економіки¹¹. Загрозливою для України є негативна динаміка питомої ваги обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП: 2015 р. – 0,64%, 2014 р. – 0,69%, 2013 р. та 2012 р. – 0,8% відповідно. Тенденцію щодо кількісного зниження має також показник питомої ваги загального обсягу витрат на науково-технічну сферу у ВВП: в 2015 р. – 0,62%, в 2014 році – 0,66%, 2013 р. – 0,77%¹². Водночас у 2015 році середній рівень обсягу витрат на наукові дослідження та розробки країн ЄС у ВВП становив 1,95%, для країн ОЕСР – 2,38%¹³.

В 2015 р. інноваційною діяльністю в Україні займалися 17,3%, в 2014 р. – 16,1%, в 2013 р. – 16,8% суб'єктів господарювання в загальній структурі підприємств, що вказує на підвищення інноваційної активності бізнесу в країні. Така позитивна динаміка супроводжувалась значним збільшенням витрат на фінансування інноваційної діяльності: зростання склало майже 80% порівняно з

¹⁰ Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку промислових підприємств за сучасних умов / О. Й. Лесько, І. В. Причепка // Вісник ВПІ. – 2016. – № 1. – С. 44–48.

¹¹ Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань на тему : «Про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/182-viii>.

¹² <http://www.ukrstat.gov.ua>.

¹³ Main Science and Technology Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=MSTI_PUB&lang=en.

2014 роком. Незважаючи на деякі позитивні зрушення в інноваційних процесах, інституційне забезпечення інноваційної діяльності в країні залишається несформованим, нестійким та без чітких орієнтирів для довгострокового розвитку підприємництва.

Головним джерелом фінансування інноваційних процесів в Україні залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких в 2015 році освоєно 97,2% їх загального обсягу. Частка залучених і запозичених коштів, а саме кредитів банків і коштів іноземних інвесторів, становила 2,4%. За рахунок державного та місцевих бюджетів освоєно 0,4% інвестицій в інноваційну діяльність (55,1 млн грн, що в 6 разів менше, ніж у 2014 році)¹⁴.

Обмеженість власних коштів та ускладнений доступ до зовнішніх фінансово-кредитних і майнових ресурсів стримують розвиток підприємництва, уповільнюють процеси формування конкурентного ринкового середовища. Вирішення проблем фінансування на державному рівні може бути досягнуто за рахунок забезпечення доступу суб'єктів підприємництва до кредитних ресурсів у відповідності до визначених національних пріоритетів, розроблення та впровадження нових фінансових інструментів, залучення міжнародних інвестицій тощо, що дозволить максимізувати потенціал економічного зростання підприємницького сектору в країні.

Висновки. Значна залежність економіки України від складних глобалізаційних процесів та низька конкурентоспроможність вітчизняної економіки на міжнародній арені актуалізують необхідність формування потенціалу конкурентоспроможного розвитку національного підприємницького сектору та пошуку напрямків для його зростання.

Глобалізаційні перетворення та світові інтеграційні процеси змінюють акценти в конкурентній боротьбі, трансформуючи умови та інструменти формування конкурентних переваг. Глобальні економічні процеси розширюють можливості для підприємств і відкривають доступ до світових ресурсів розвитку. Разом з цим, значно зростають вимоги до рівня їх

¹⁴ <http://www.ukrstat.gov.ua>.

конкурентоспроможного потенціалу; зростають невизначеність, загрози та ризику для підприємств на національних і світових ринках¹⁵.

Більшість вітчизняних підприємств не готові вести активну конкурентну боротьбу на висококонкурентних світових ринках і не здатні сформувавши конкурентоспроможний потенціал свого розвитку з урахуванням жорстких вимог сучасних глобальних перетворень. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність окреслення пріоритетних напрямків підвищення конкурентоспроможності та успішного стратегічного функціонування вітчизняних підприємницьких структур за сучасних умов.

Відновлення національної економічної системи вимагає побудови гнучкої моделі економічного розвитку, заснованої на інноваціях при їх інвестиційному забезпеченні. Інвестування в інноваційний розвиток є пріоритетним фактором економічного зростання за сучасних умов.

Відновлення економіки та її поступове зростання має ґрунтуватись на розбудові високотехнологічного підприємницького сектору та підвищення його конкурентоспроможності на європейському та глобальному ринках. Важливим завданням державної політики щодо розвитку інноваційного підприємництва в країні має стати налагодження плідної співпраці між владою, бізнесом і наукою. Пріоритетними напрямками для уряду країни мають стати стимулювання інноваційної активності підприємницького сектору, формування сприятливого нормативно-правового середовища та інноваційно-інвестиційного клімату.

Одним із пріоритетних завдань державної політики мають стати впровадження європейських підходів до розвитку малого та середнього бізнесу в Україні із паралельним формуванням інституційної системи її забезпечення. Втілення цієї політики має здійснюватись цілеспрямовано, системно та послідовно в комплексі національної інноваційної системи.

¹⁵ Інноваційні пріоритети формування стратегічних конкурентних переваг підприємства [Електронний ресурс] / Причепя І. В. // Ефективна економіка. – 2014. – № 3. – Режим доступу до журналу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2868>.